

ЕКОНОМІКА АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

УДК 338.436

Е. Е. Савицький,

аспірант,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

ФОРМУВАННЯ ТА ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

АНОТАЦІЯ. У статті розглядаються проблеми формування та оцінки інноваційного потенціалу підприємств АПК. Досліджено сутність інноваційного потенціалу та чинники його формування. Визначено складові та фактори інноваційного потенціалу аграрних підприємств. Розглянуто методичні підходи до оцінки інноваційного потенціалу підприємств АПК.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інноваційний потенціал, чинники і складові інноваційного потенціалу, формування та оцінка інноваційного потенціалу.

АННОТАЦИЯ. В статье рассматриваются проблемы формирования и оценки инновационного потенциала предприятий АПК. Исследована сущность инновационного потенциала и факторы его формирования. Определены составляющие инновационного потенциала аграрных предприятий. Рассмотрены методические подходы к оценке инновационного потенциала предприятий АПК.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: инновационный потенциал, факторы инновационного потенциала, формирование и оценка инновационного потенциала.

ANNOTATION. The article deals with the problems of forming and estimating of innovative potential of the agribusiness enterprises. The nature of innovative potential and key factors of its forming are studied. The main components of innovative potential of agricultural enterprises are determined. The methodological approaches of innovative potential estimation of agribusiness enterprises are researched.

KEY WORDS: innovative potential, factors of innovative potential, forming and estimation of innovative potential of agribusiness enterprises.

Постановка проблеми. Сільське господарство України на даний час, попри розробку та впровадження керівництвом країни заходів щодо підвищення його ефективності, перебуває в глибокій системній кризі. Можемо цілком обґрунтовано стверджувати, що нині назріла об'єктивна необхідність розробки саме на науковій основі системи стабілізаційних заходів, зокрема заходи інноваційної та інвестиційної політики, що повинні бути орієнтовані

на забезпечення високого рівня конкурентоспроможності як самих сільськогосподарських підприємств, так і продукції, що ними випускається. Значне підвищення соціально-економічної ефективності сільського господарства припускає розвиток конкуренції та підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, задіяних в аграрній сфері АПК. Крім того, проблема конкурентоспроможності аграрного сектору посилюється у зв'язку з приєднанням України до СОТ.

Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств, обумовлена множиною внутрішніх і зовнішніх чинників, повинна розглядатися як комплексний показник ефективності всього відтворювального процесу в аграрній сфері. Пошук шляхів, методів, форм і механізмів підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств необхідно здійснювати з урахуванням взаємодії загальних соціально-економічних і специфічних технологічних факторів, причому в сучасних умовах господарювання її стрижнем повинен стати саме інноваційний шлях розвитку на базі науково-технічного прогресу, що передусім передбачає перманентне прагнення нарощувати інноваційний потенціал аграрних підприємств.

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних питань формування та оцінки інноваційного потенціалу підприємств присвячено значну кількість наукових праць. Вагомий внесок у теорію і практику управління інноваційною діяльністю здійснили такі науковці, як І. Т. Балабанов, М. М. Гаврилюк, В. Ф. Гриньов, Е. В. Лапін, В. Г. Чабан та ін. В наукових працях зазначених авторів досліджується сутність інноваційного потенціалу підприємства та його основні складові, розкриваються окремі аспекти формування і використання інноваційного потенціалу підприємств аграрної сфери.

Виявлення невирішених проблем. За високої позитивної оцінки наукових досліджень з вказаної проблематики окремі аспекти інноваційного потенціалу аграрних підприємств залишаються дискусійними і потребують комплексного наукового вивчення, осмислення й переосмислення. Зокрема, малодослідженими залишаються питання методики і методології оцінки інноваційного потенціалу підприємств АПК, недостатньо чітко визначені напрямки розвитку інноваційного потенціалу вітчизняних сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах.

Формування цілей дослідження. Відповідно до актуальності обраного напрямку досліджень та виявлених прогалин у вітчизняній і зарубіжній теорії і методології інноваційної діяльності в

аграрній сфері, основна мета статті полягає у дослідженні механізмів формування та оцінки інноваційного потенціалу аграрних підприємств.

Виклад основного матеріалу. На нинішньому етапі розвитку АПК в Україні недостатнє забезпечення або забезпечення головним чином застарілими технікою і технологіями підприємств аграрно-промислового комплексу є причиною, внаслідок якої відбуваються руйнівні процеси в аграрній сфері. У більшості сільськогосподарських підприємств дотепер використовуються примітивні технології, а також значна частина сільськогосподарської продукції виробляється в особистих підсобних господарствах населення, заснованих на ручній праці. За даними досліджень [6], інноваційний потенціал АПК в Україні використовується в межах 4—5 %, тоді як даний показник наприклад у США перевищує 50 %. У той же час широкє застосування інновацій є найефективніш засобом вирішення соціально-економічних завдань АПК по забезпеченню населення продовольством, підвищення рівня життя сільського населення, зростанню ефективності агропромислового виробництва, збереженню навколишнього середовища та забезпеченню продовольчої безпеки країни.

Слід зазначити, що в умовах ринку, який характеризується нестабільністю цілей підприємства, обумовленою мінливістю попиту та пропозиції, цін на товари і фактори виробництва, змінами в конкурентному середовищі й іншими макро- і мікроекономічними факторами, однією з першочергових задач керівництва підприємства стає формування й оцінка поточних і перспективних можливостей підприємства, тобто його потенціалу. У свою чергу варто сказати, що інноваційний потенціал підприємства виступає у якості одного із найважливіших компонентів загального економічного потенціалу. Інноваційний потенціал розглядають, як здатність до сприйняття ідей інновацій, можливість і економічна доцільність виробити і просувати інновації на ринку. Ф. Ю. Поклонський та Є. С. Галушко [9] визначають інноваційний потенціал підприємства як здатність підприємства розробляти і впроваджувати нововведення у відповідності з необхідними якісними стандартами з метою адаптації до змін у зовнішньому середовищі.

Є. В. Лапін [8] вважає, що інноваційний потенціал разом з інформаційним є складовими частинами інтелектуального потенціалу підприємства. Вони регулюють виробничі процеси, сприяють підвищенню продуктивності праці, ефективності використання предметів праці і енергетичних ресурсів, допомагають підняти рівень і ефективність технологій.

Інноваційний потенціал розглядають також, як деяку критичну масу ресурсів, необхідну і достатню для генерації інновацій, втілення їх у конкретні конкурентоспроможні товари, технології, організаційні чи управлінські рішення. Так, І. Т. Балабанов [2] дає визначення інноваційного потенціалу як сукупності різних видів ресурсів, зокрема матеріальних, фінансових, інтелектуальних, науково-технічних та інших ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності.

В. Ф. Гриньов [4] під інноваційним потенціалом розуміє єдність і взаємодію наукового, освітнього, управлінського і модернізованої частки технічного потенціалу. Інноваційний потенціал він визначає як частину економічного потенціалу, що забезпечує розвиток науки і техніки і впровадження їх досягнень в економіку, забезпечуючи тим самим її зростання.

За визначенням Л. Л. Антонюка, А. М. Поручника та В. С. Савчука інноваційний потенціал галузі чи регіону відображає спроможність і готовність галузі (регіону) здійснювати ефективну інноваційну діяльність. Під спроможністю розуміють наявність і збалансованість структури потенціалу, а під готовністю — достатність і збалансованість розвитку потенціалу і наявних ресурсів для ефективної інноваційної діяльності.

Д. І. Кокурін пропонує виділення трьох складових інноваційного потенціалу — ресурсної, результативної та внутрішньої. Структура інноваційного потенціалу представлена єдністю трьох його складових: ресурсної, внутрішньої, результативної, які співіснують, взаємно передбачають і обумовлюють одна одну та виявляються у використанні як його «триєдина сутність» [7].

Так, ресурсна складова інноваційного потенціалу залежить від можливостей використання кожного одиничного господарського ресурсу в інноваційному процесі. Інтенсифікація інноваційної діяльності дозволяє підвищити ефективність використання ресурсної складової, а звідси й інноваційного потенціалу в цілому. Головним принципом виділення ресурсних елементів потенціалу є їх функціональна роль в інноваційному процесі. Ця складова передбачає матеріально-технічні, інформаційні, фінансові, людські ресурси, які в свою чергу теж поділяються на частини, існуючі в безпосередньому зв'язку та взаємозалежності. Кожна зі складових грає важливу роль, впливаючи на якісну та кількісну оцінку інноваційного потенціалу.

Внутрішня складова інноваційного потенціалу — це так званий «важіль», що забезпечує дієздатність й ефективність функціонування інших його елементів. Її доцільно представити інсти-

тутами (суб'єктами інноваційної діяльності), які забезпечують: внутрішні процеси інноваційної діяльності (винахід і виробництво нового продукту); безпосереднє впровадження нових технологій; взаємозв'язок об'єкта дослідження (підприємства) як з наукою, яка надає прогресивні ідеї і вже оформлені інноваційні розробки, так і з ринком, який споживає готовий продукт, а також методами, засобами організації управління течією інноваційного процесу [7].

Результативна складова віддзеркалює результат реалізації існуючої можливості, тобто той реальний фактичний інноваційний продукт, отриманий в інноваційному процесі, тобто досягнутий рівень потенціалу. Доцільність виділення цієї складової підтверджується тим, що саме інноваційний продукт як результат інноваційних процесів обумовлює подальший не лише кількісний, але й якісний зростання інноваційного потенціалу системи (господарюючого суб'єкта). Він сприяє розвитку ресурсної складової, якщо це продукт, внутрішньої частини інноваційного потенціалу, якщо це здійснена інновація в самій інноваційній сфері. Він несе в собі потенційно нові можливості, виводить на новий рівень функціонування інноваційний потенціал у цілому. Результативна складова інноваційного потенціалу являє собою цільову характеристику цієї категорії, що проявляється в потоках інноваційної продукції, головним чином забезпечуючи його відтворення.

Розглядаючи досліджуване поняття ширше, Н. Г. Яковлева визначає інноваційний потенціал, як: сукупність певних ресурсних елементів; чинники, які впливають на розвиток і управління ним; організаційно-економічний механізм, сукупність форм, методів і важелів, що створюють необхідні умови для ефективного управління цим потенціалом з урахуванням дії основних чинників. На думку зазначеного автора, з погляду ресурсного підходу інноваційний потенціал підприємства — сукупність взаємодіючих і взаємопов'язаних кадрових, науково-технічних, виробничо-технологічних і фінансово-економічних ресурсів, необхідних для здійснення інноваційної діяльності, які здатні продукувати інновації за наявності сприятливих умов. Отже, в досліджуване поняття входять чотири ресурсних елементи. Кожний з них може бути оцінений за допомогою кількох показників, таким чином складається певна система показників, для визначення інноваційного потенціалу [11]. Вважаємо, що дане визначення повною мірою характеризує поняття інноваційного потенціалу підприємства.

Логічним продовженням досліджень інноваційного потенціалу підприємств стає виділення факторів його формування та ви-

значення методів їх кількісної оцінки. На наш погляд, стан інноваційного потенціалу підприємства можна характеризувати такими групами показників як кадрові, матеріально-технічні, організаційно-управлінські та узагальнюючі. На підставі критичного опрацювання та систематизації представлених в економічній літературі підходів до оцінки стану інноваційного потенціалу, автором побудовано систему індикаторів, що може бути використана для оцінки загального рівня інноваційного потенціалу аграрного сектору в Україні (табл. 1).

Продовжуючи дослідження інноваційного потенціалу підприємств АПК зауважимо, що інноваційний розвиток аграрної сфери передусім означає її якісне перетворення, що досягається за рахунок зростання продуктивних сил при одночасному удосконалюванні організаційно-економічного механізму сільськогосподарства та взаємодіючих з ним галузей. Він забезпечується постійним поширенням використання досконаліших технологій виробництва та переробки сільськогосподарської продукції, поліпшених сортів сільськогосподарських культур і порід тварин, нових машин, прогресивних організаційно-економічних моделей, сучасних інформаційних технологій та інших нововведень.

Таблиця 1

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ ОЦІНКИ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ В УКРАЇНІ

Показник	Формула розрахунку	Умовні позначення
1. Кадрові індикатори інноваційного потенціалу аграрної сфери		
1. Частка працівників підрозділів інноваційної сфери в загальній чисельності робітників галузі АПК, $K_{к1}$	$K_{к1} = \frac{P_{ісф}}{P_{оф}}$	$P_{ісф}$ — фактична чисельність інженерно-технічних робітників підрозділів інноваційної сфери галузі; $P_{оф}$ — загальна фактична чисельність робітників галузі АПК
2. Частка робітників підрозділів інноваційної сфери, що мають науковий ступінь кандидата наук ($K_{к2}$) та доктора наук ($K_{к3}$) у загальній чисельності працівників інноваційної сфери галузі АПК	$K_{к2} = \frac{P_{к}}{P_{ісф}}$	$P_{к}$ — фактична чисельність робітників підрозділів інноваційної сфери, що мають науковий ступінь кандидата наук; $P_{ісф}$ — фактична чисельність робітників підрозділів інноваційної сфери, що мають науковий ступінь доктора наук

Показник	Формула розрахунку	Умовні позначення
3. Коефіцієнти, що характеризують розподіл робітників інноваційної сфери за віком, $K_{к4}$, $K_{к5}$, $K_{к6}$	$K_{к4} = P_{в1} / P_{ісф}$ $K_{к5} = P_{в2} / P_{ісф}$ $K_{к6} = P_{в3} / P_{ісф}$	$P_{в1}$ — кількість робітників підрозділів інноваційної сфери у віці до 35 років; $P_{в2}$ — кількість робітників підрозділів інноваційної сфери у віці від 35 до 50 років; $P_{в3}$ — кількість робітників підрозділів інноваційної сфери у віці старших за 50 років
2. Матеріально-технічні показники інноваційного потенціалу аграрної сфери		
1. Коефіцієнт питомої ваги витрат підприємств аграрної галузі на НДДКР, підготовку та підвищення кваліфікації науково-технічних спеціалістів у загальному обсязі бюджету розвитку, $K_{мт1}$	$K_{мт1} = \frac{P_{нпр}}{B_{разв}}$	$P_{нпр}$ — витрати підприємств галузі на НДДКР, підготовку та підвищення кваліфікації науково-технічних спеціалістів; $B_{разв}$ — обсяг бюджету розвитку підприємств галузі
2. Індекс динаміки питомої ваги витрат підприємства на НДДКР, підготовку і підвищення кваліфікації науково-технічних спеціалістів в загальному обсязі бюджету розвитку підприємства, $I_{мт1}$	$I_{мт1} = \frac{K_{мт1j}}{K_{мт1i}}$	$K_{мтj}$ — коефіцієнт питомої ваги витрат підприємства на НДДКР, підготовку та підвищення кваліфікації науково-технічних спеціалістів у загальному обсязі бюджету розвитку підприємства в період j та i відповідно
3. Коефіцієнти оснащеності підрозділів інноваційної сфери аграрної галузі експериментальним устаткуванням та приладами $K_{мт2}$, оргтехнікою, $K_{мт3}$	$K_{мт2} = \frac{ЧО_{зоп}}{ЧО_{общ}}$ $K_{мт3} = \frac{ЧО_{орг}}{ЧО_{общ}}$	$ЧО_{зоп}$ — кількість людино-операцій, що виконано при опрацюванні інновації із застосуванням експериментального устаткування та приладів; $ЧО_{орг}$ — кількість людино-операцій, що виконано при опрацюванні інновації із застосуванням оргтехніки; $ЧО_{общ}$ — загальна кількість людино-операцій, що виконано при опрацюванні інновації

Показник	Формула розрахунку	Умовні позначення
3. Організаційно-управлінські показники інноваційного потенціалу підприємств аграрної сфери		
1. Коефіцієнт застосування сітьового планування при реалізації інноваційного проєкту, K_{oy1}	$K_{oy1} = \frac{\Pi_{ст}}{\Pi_{общ}}$	$\Pi_{ст}$ — кількість інноваційних проєктів, при реалізації яких склалися сітьові графіки; $\Pi_{общ}$ — загальна кількість інноваційних проєктів, що виконано за той же період
2. Коефіцієнт дублювання функцій підрозділів інноваційної сфери, K_{oy2}	$K_{oy2} = \frac{K\Phi_{д}}{K\Phi_{общ}}$	$K\Phi_{д}$ — кількість функцій, що дублюються хоча б двома підрозділами інноваційної сфери; $K\Phi_{общ}$ — загальна кількість функцій, покладених на підрозділи інноваційної сфери аграрної галузі
3. Коефіцієнт використання фонду матеріального заохочування за пропозиції, участь у розробці та впровадженні нововведень, K_{oy3}	$K_{oy3} = \frac{\Phi_{вик}}{\Phi_{нар}}$	$\Phi_{вик}$ — використаний фонд матеріального заохочування за пропозиції, участь у розробці та впровадженні нововведень; $\Phi_{нар}$ — нарахований фонд матеріального заохочування за пропозиції, участь у розробці та впровадженні нововведень
4. Коефіцієнт використання бюджету інноваційного розвитку підприємств аграрної галузі, K_{oy4}	$K_{mt2} = \frac{Б_{розвисп}}{Б_{разв}}$	$Б_{развисп}$ — використаний обсяг бюджету розвитку підприємства АПК; $Б_{разв}$ — нарахований обсяг бюджету розвитку підприємства АПК
4. Узагальнюючі показники інноваційного потенціалу підприємств аграрної сфери		
1. Індекс зростання продуктивності роботи працівників аграрної сфери, $I_{об1}$	$I_{об1} = \frac{\Pi T_j}{\Pi T_i}$	$\Pi T_i, \Pi T_j$ — продуктивність роботи працівників підприємств АПК, відповідно у періоди i та j
2. Індекс зростання ефективності роботи підприємства, $I_{об2}$	$I_{об2} = \frac{E_j}{E_i}$	E_i, E_j — показники ефективності роботи підприємств галузі, відповідно, у періоди i та j
3. Індекс зростання прибутку підприємств АПК за рахунок впровадження нововведень, $I_{рп}$	$I_{рп} = \frac{\Pi_j}{\Pi_i}$	Π_i, Π_j — обсяги прибутку, що отримані підприємствами АПК, відповідно, у періоди i та j

*Власна розробка

Можемо сказати, що саме високий рівень інноваційного потенціалу аграрних підприємств виступає фундаментом, який обумовлює можливість переходу до сталого розвитку АПК в Україні. У свою чергу, від здійснення окремих заходів в межах інноваційної діяльності підприємств залежить, передусім, як швидко такий перехід відбудеться. У дійсності ж завжди має місце відставання фактичних результатів сільськогосподарського виробництва від можливостей їх одержання при повному та правильному використанні науково-технічних досягнень. Наприклад, продуктивний потенціал рослин і тварин реалізується на рівні, що не перевищує 35—40 % генетично обумовленого; на такому ж рівні використовуються можливості підвищення ґрунтової родючості [3]. Це вимагає, поряд із розвитком наукових досліджень, збільшувати інноваційний потенціал за всіма іншими напрямками, підвищувати можливості більш ширшого та ефективного використання наявних і очікуваних у майбутньому науково-технічних досягнень в аграрній сфері української економіки.

Висновки за результатами дослідження. Проведене дослідження засвідчило, що високий інноваційний потенціал на сучасному етапі стає критично-важливим чинником успішного розвитку сільськогосподарських та переробних підприємств АПК. Нами виявлено, що нинішній низький інноваційний потенціал сільськогосподарських підприємств, нерозвиненість інноваційної інфраструктури та нестача управлінських кадрів гальмують процес розвитку системи АПК у країні в цілому. На підставі вищевикладеного стає очевидною необхідність формування нової моделі інноваційної діяльності в системі АПК, перші кроки на шляху до якої вже започатковуються в Україні. Зокрема, створені інноваційно-орієнтовані господарські системи (кластери, агрохолдинги) серед своїх основних цілей ставлять впровадження нових технологій, формування і оптимізацію структури кадрового потенціалу; значне місце приділяється питанням використання ефективного технологічного обладнання, мінімізації потенційних ризиків та загроз. При цьому зауважимо, що розробка і прийняття рішень із реалізації складних масштабних заходів, де тісно переплітаються наукові, технічні, економічні, організаційні, соціальні та інші проблеми, вимагають суттєвого науково-теоретичного та методологічного обґрунтування, розробка якого повинна стати вагомим напрямком подальших досліджень у сфері формування інноваційного потенціалу аграрних підприємств.

Література

1. *Антонюк Л. Л., Поручник А. М., Савчук В. С.* Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.
2. *Балабанов И. Т.* Инновационный менеджмент. — СПб. и др.: Питер, 2010. — 207 с.
3. *Гаврилюк М. М.* Агропромислового виробництва — інноваційний шлях розвитку // Економіка АПК. — 2005. — № 8. — С. 19—22.
4. *Гринев В. Ф.* Инновационный менеджмент. — К., 2007. — 144 с.
5. *Зубець М. В.* Про стратегію утвердження інноваційної моделі розвитку аграрної економіки // Економіка АПК. — 2010. — № 12. — С. 23—28.
6. *Инновации АПК: [Электронный ресурс].* — Режим доступа // <http://agpr.info/index.php?o=61>
7. *Кокурин Д. И.* Инновационная деятельность. — М.: Экзамен, 2001. — 575 с.
8. *Латин Е. В.* Экономический потенциал предприятия: Монография. — Сумы: ИТД «Университетская книга», 2002. — 310 с.
9. *Поклонський Ф. Ю., Галушко Є. С.* Основні напрямки підвищення ефективності використання інноваційного потенціалу підприємств // Проблеми формування антикризисної політики и механизма банкротства предприятий: Сб. науч. тр. — Донецьк: ІЕП НАН України, 2008. — С. 162—165.
10. *Чабан В. Г.* Інновації як умова підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору // Економіка АПК, 2006. — № 7. — С. 68—72.
11. *Яковлева Н. Г.* Оцінка інноваційного потенціалу підприємств та ефективності його використання // Вісник КНТЕУ, 2007. — № 1. — С. 45—52.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2010

УДК: 338.3.01

І. А. Добровольська,
аспірант,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

РОЗВИТОК ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

АНОТАЦІЯ. З кожним роком у світі проблеми екологізації стають все актуальнішими. Розвиток органічного виробництва одна із основ цієї проблеми. Тому необхідно проводити дослідження, що охоплюють розвиток органічного виробництва як і в Україні, так і в світі.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: екологізація, органічне виробництва, розвиток, світовий ринок.